

УДК 65.014.1:66

А.В. Гречко, канд. екон. наук
О.О. Мезенцева, асп.
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний
інститут»

ДІАГНОСТИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ В РИНКОВИХ УМОВАХ

У статті розглянуто ознаки та принципи конкурентоспроможності підприємств металургійної галузі України. Проведено діагностику та порівняння сучасного стану вітчизняного та зарубіжного металургійного виробництва, виявлено його сильні і слабкі сторони та розроблено шляхи підвищення конкурентоспроможності металургійного комплексу України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, металургійний комплекс, якість, собівартість, технології.

In the article are considered signs and principles of competitiveness of enterprises of metallurgical industry of Ukraine. Diagnostics and comparison of the modern state of domestic and foreign metallurgical production is conducted, found out his strong and weak sides and are developed the ways of increase of competitiveness of metallurgical complex of Ukraine.

Key words: competitiveness, metallurgical industry, quality, cost, technology.

Вступ. Формування конкурентних відносин сприяє створенню розвинутого, цивілізованого ринку, що включає сферу виробництва й товарообміну. Надзвичайно актуальним для України на сьогоднішній день є питання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, що в свою чергу на пряму залежить від рівня конкурентоспроможної продукції. Проте, як показують дослідження, більшість вітчизняних товарів і послуг поступаються іноземним аналогам як за рівнем якості, так і за техніко-технологічними характеристиками. Таким чином, на сьогоднішній день існує жвавий інтерес до проблеми підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання, з'явилася велика кількість розробок, спрямованих на вирішення цієї проблеми.

Дослідження сутності конкурентоспроможності підприємства, методів її визначення та шляхів підвищення знайшло відображення в роботах багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних науковців. Значна кількість і різноманітність публікацій свідчить про складність предмета наукових досліджень. Над проблемою розробки методології управління конкурентоспроможністю працювали такі відомі зарубіжні вчені як: Ф. Котлер, М. Портер, А. Томпсон, І. Ансоф, Г. Ассель, а також вітчизняні — В. Герасимчук, О. Млотов, К. Щиборц, Є. Голубков, В. Павлова, В. Захарченко, та російські вчені: Г. Азоев, Г. Багієв, А. Градов, Р. Фатхутдінов, А. Юданов та ін. [3, 7, 8].

Отже, актуальність обраного напрямку дослідження є беззаперечною, оскільки ситуація на металургійних підприємствах України є досить не простою та потребує ефективного і швидкого вирішення з урахуванням інтересів як окремих підприємств, галузі, так держави в цілому. Сучасний етап розробки даного питання характеризується суперечливістю пропозицій, що висувуються спеціалістами з приводу шляхів вирішення проблем металургійної галузі. Ускладнює завдання науковцям приховування реальної ситуації на металургійних підприємствах, що викривляє результати проведених досліджень. Така ситуація є наслідком не-

правомірної приватизації підприємств, незаконних махінацій з привласнення державного майна, розкрадання обладнання та сировини, відтоку коштів за кордон чи в інші сфери.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є діагностика, виявлення ознак та принципів конкурентоспроможності вітчизняних підприємств металургійної галузі, здійснення аналізу розвитку зарубіжних підприємств, що займаються виробництвом аналогічної продукції, а також розробка шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств досліджуваної галузі. У дослідженні було використано методи наукової абстракції, синтезу, аналізу, системний підхід, метод аналогій.

Результати дослідження. Металургійна галузь займає одне із провідних місць в економіці України. Вона має велике значення і вплив на розвиток інших галузей економіки таких як машинобудування, хімічна, добувна промисловість, будівництво тощо. Проте, на сьогоднішній день темпи розвитку виробництва в ГМК значно уповільнені порівняно з прискореним розвитком закордонних наукоємних і високотехнологічних виробництв. Це пов'язано зі значним дефіцитом інвестиційних ресурсів, низьким рівнем державної підтримки, відсутністю нових технологій, значною зношеністю основних засобів підприємств ГМК та рядом інших факторів, що негативно впливають на рівень розвитку галузі.

Металургійний комплекс має складний і тривалий технологічний цикл, науко-, трудо-, фондомісткий виробничий процес, що спрямований на: видобуток руд і палива, допоміжних матеріалів (вогнетривів, кисню), збагачення і агломерацію залізних, марганцевих і хромових руд, виробництво чавуну, сталі і прокату, феросплавів, повторне використання металевої сировини, коксування вугілля, виробництво вогнетривів і допоміжних матеріалів для них (флюсів ізвіняків і т.д.). Провідна роль в цьому комплексі належить металургійній переробці (чавун — сталь — прокат). Решта виробництв забезпечує основний технологічний процес, проте деякі з них набувають тепер самостійного значення.

Через розвиток виробництва металу в Китаї та Індії у світовій металургії загострилась проблема наявності величезних зайвих потужностей. За оцінками ОЕСР, загальносвітовий об'єм потужностей по виробництву металопродукції у 2001 році склав 1,07 мільярду тонн, з яких, за даними аналітичної компанії MEPS, обсяг реальних потужностей по виплавці сталі у світі оцінюється в 900 млн тонн на рік. На даний час сукупність потужностей по виробництву металопродукції визначається ОЕСР близько 200-300 млн. тонн сталі в рік. Світове перевиробництво металу досягло гранично допустимих обсягів відносно до попиту. Комітет із сталі ОЕСР активно ініціює світові заходи для вирішення питання щодо скорочення потужностей, зокрема пропонує введення 1–2-процентної надбавки до кожної тонни сталі, що продається, з метою акумуляції засобів на виплати компенсацій працівникам підприємств, які скорочують виробництво. Україна, яка за наявними металургійними потужностями знаходиться на п'ятому місці у світі після Японії, США, Китаю та Росії [6, с. 312] та займає 8-ме місце серед країн — виробників сталі з часткою близько 3% світового ринку досі не є постійним членом Комітету із сталі ОЕСР, отже не бере участі у системних заходах цієї організації щодо впорядкування світових ринків металопродукції, зокрема щодо врегулювання цінних суперечок між виробниками сталі і залізорудної сировини, проблем транспортування і транспортних тарифів тощо. Основна причина — значний ступінь протекціонізму галузі в Україні.

Аналіз діяльності металургійного комплексу показує, що зовнішня підтримка з боку ОЕСР є необхідною, адже за різними оцінками ступінь зносу виробничих потужностей в галузі складає 70–75 %, а по окремих агрегатах — 100 %. Недосконалість амортизаційної політики держави негативно відбивається на впровадженні нових технологій та модернізації галузі. Нормативні терміни використання облад-

нання на металургійних підприємствах — 20–30 років. На окремих підприємствах використовують обладнання, встановлене ще в 40-х роках ХХ століття. У той же час у розвинутих країнах терміни служби машин та обладнання в чорній металургії від 5 до 15 років [2]. Підприємства широко використовують різні методи прискореної амортизації для формування фондів реконструкції та фінансування науково-технічних досліджень для підвищення конкурентоспроможності.

Використання застарілих технологій у металургії зумовлює низьку, за світовими стандартами, продуктивність праці (майже у два рази нижчу, ніж у Росії, у 3,5 рази нижчу, ніж у Німеччині) та колосальну енергоємність українського металургійного виробництва (енерговитрати на 1 тону сталі в 2,25 рази вище, ніж у Росії, у 4,8 рази — ніж у Польщі, майже в 9 разів більше, ніж у Туреччині, і в 11–12 разів — ніж у США і т.д.). Висока ресурсомісткість через відсталість технологій виробництва, крім високої собівартості, має ще один суттєвий недолік — псування та забруднення навколишнього середовища, які створюють зони екологічного лиха. Ступінь вилучення продукту під час переробки низький, тому відходи промислових підприємств не рідко називають техногенними родовищами.

В Україні дуже низький рівень внутрішнього споживання сталі. За даними Держзовнішінформу, місткість українського ринку металопродукції ще у 2008 році впала приблизно на 20 %, до 8,5 млн т — включаючи 2,2–2,3 млн т.

Для компенсації високих витрат в Україні використовували систему державних преференцій: надання податкових пільг, списання заборгованостей перед бюджетом тощо. За різними джерелами їх сума оцінюється приблизно в 3 млрд. доларів за 7 років [10]. Тільки під час дії експерименту в гірничо-металургійному комплексі зростання прибутку від експорту за рахунок пільг відбулося еквівалентне тому, якби експортери, що продають свою продукцію до США, отримали субсидію обсягом від 5 % до 30 % їхнього експорту до США. Враховуючи частку експорту до США у загальному обсязі українського експорту металів (7,7 %), субсидія українським металургам становила від 1,3 до 7,8 млрд грн, що дорівнює 4,6 млрд грн на рік у середньому.

Таким чином, розмір субсидії коливається від 0,7 % до 1,5 % ВВП України, або від 2,5 % до 5 % доходів консолідованого бюджету, що було еквівалентно 10–20 % бюджетних витрат на соціальний захист у 2000 р. Під час експерименту держава субсидувала від 3 % до 6 % обсягу продукції, виробленої металургійним комплексом [11]. Вступ до ВТО накладає обмеження щодо використання подібних інструментів державного регулювання.

Проблему високої собівартості металопродукції поглиблює вузьковідомча цінова політика природних монополістів (Укрзалізниця, портів, виробників і постачальників ЗРС, енергоносіїв і т.д.), коливання курсу національної валюти, системне неповернення податку на додану вартість. Впровадженню нових технологій заважає недостатня якість сировини. Суттєва концентрація домішок в українській залізорудній сировині (ЗСР) перешкоджає впровадженню киснево-конверторного та електроплавильного способів виробництва, а високий вміст сірки у вугіллі — технології пиловугільного вдування.

З початку 2011 року металургійний комплекс показує тенденції до скорочення виробництва. У лютому 2011 року виробництво чавуну склало 2,206 млн тонн (середньодобове виробництво — 78,8 тис. тонн; за чотирнадцять днів березня — 81,7 тис. тонн), сталі — 2,669 млн тонн (95,3 тис. тонн; 100,8 тис. тонн), прокату — 2,493 млн тонн (89 тис. тонн; 91,3 тис. тонн). У січні — лютому виплавка чавуну виросла в порівнянні з аналогічним періодом минулого року на 4%, до 4,617 млн тонн, сталі — на 9 %, до 5,535 млн тонн, прокату — на 13 %, до 5,271 млн тонн.

На початку 2011 року імпорتنі поставки ЗРС склали 133,4 тис. тонн, у тому числі концентрату — 53,8 тис. тонн, аглоруди — 55,6 тис. тонн, окатишів — 24 тис. тонн. У січні — лютому імпорт ЗРС скоротився в порівнянні з аналогіч-

ним періодом 2010 року на 6,7% — до 208,5 тис. тонн, в тому числі імпорт концентрату впав на 87,3% — до 54,5 тис. тонн, окатишів — на 39,8%, до 24 тис. тонн, аглоруди на 7,1% — до 130 тис. тонн, імпорт агломерату не здійснювався.

У цей період коксохімізаводи поставили металургам 1,143 млн. тонн коксу. У січні — лютому поставлено 2,428 млн тонн коксу, що становить 96% розрахункової балансової потреби металургійних підприємств і на 3% перевищує показник січня — лютого 2010 року. Імпорتنі поставки коксу склали 9 тис. тонн. У січні-лютому імпортовано 17 тис. тонн коксу (у січні — лютому 2010 року — 53 тис. тонн). Забезпечення металургів окатишами склало 94%, агломератом — 103%, аглорудою — 88%, концентратом — 94%.

Станом на 1 березня 2011 року на металургійних підприємствах в роботі знаходяться 31 доменна піч з 36 (86%), 18 конвертерів з 21 (86%), 19 мартенівських печей з 35 (54%) та 6 електропечей з 15 (40%) [1].

Існують проблеми, які в найближчій перспективі можуть негативно вплинути на економічне положення металургійних підприємств. Серед найбільш гострих — підвищення цін на імпортний природний газ, що спричинить зростання собівартості металургійного виробництва. Відповідно, витрати на виробництво за підсумками року збільшаться на 2,47 млрд гривень. Треба також враховувати збільшення ціни з урахуванням процентної ставки за цільовою надбавкою до 50 млн гривень. Таким чином, за газ, спожитий металургами, витрати збільшаться до 2,5 млрд. гривень на рік. Плюс очікуване підвищення ціни за рахунок частки газу в ресурсах, споживаних металургами. Це ще приблизно 900 млн гривень. Все це призведе до подорожчання собівартості металургійної продукції до 3,4 млрд грн наприкінці 2011 р.

Отже, проблема високої собівартості, недостатньої якості, вузького асортименту продукції металургійної галузі є негативним фактором для глобальної конкурентоспроможності та можливостей переходу на інноваційну модель розвитку всієї економіки України.

На сьогоднішній день склалася ситуація, коли історично сформована структура сталеливарної галузі не відповідає умовам ринку. Найбільш імовірний сценарій глобальної реструктуризації галузі — перенесення виробництва з великих комбінатів на мережу компактних мікрозаводів. Це дасть можливість максимально наблизитись до джерел сировини (металобрухту), і до споживачів. Україна відстає від індустріально розвинутих країн у проектуванні та спорудженні мінізаводів. Поряд з цим такі заводи здатні забезпечувати випуск сталевих листів, собівартість якого буде нижче, ніж в українського або російського виробництва. Таким чином, головна конкурентна перевага сталеливарної галузі СНД може бути втрачена назавжди.

Світовий досвід свідчить, що підвищення глобальної конкурентоспроможності виробництва проходить у декілька етапів. Еволюція полягає в ступінчатій зміні моделей розвитку шляхом переходу від економіки, що імпортує технології, до економіки, що сама їх генерує. Так, наприклад, країни так званої четвірки азійських «драконів» (Південна Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур), використавши свої порівняльні переваги (дешева робоча сила, наявність сировини, низькі ціни на землю, низькі екологічні стандарти) для залучення ТНК, спочатку стали районом, де ТНК організували експортне виробництво промислової продукції. Після підсилення економічної і технологічної потужності з одночасним зростанням вартості робочої сили (високі технології сприяли підвищенню загального рівня якісної освіти працівників) та укріпленням національних валют, країни почали втрачати порівняльні переваги відносної дешевизни ресурсів, але отримувати переваги, пов'язані з їх переорієнтуванням на розробку та виробництво більш наукоємної, високотехнологічної продукції. Отже, витратні та екологічно

небезпечні виробництва перемістилися у країни з більш дешевою робочою силою та низькими екологічними стандартами.

Висновки. Існуюча модель міжнародної спеціалізації економіки України не забезпечує її сталого розвитку та довгострокових конкурентних результатів металургійної галузі через високу залежність від нестійкої цінової кон'юнктури та обмеження місткості світового ринку. Сучасний стан чорної металургії України характеризується структурною недосконалістю та технологічним відставанням від розвинутих країн, що багато в чому сприяло розгортанню кризи в галузі.

Внаслідок глобалізації в металургії посилюється вплив великих інтегрованих транснаціональних компаній, які прагнуть сконцентрувати передові технології в розвинутих країнах, а найбільш витратні та екологічно небезпечні етапи металургійного виробництва — перенести до менш розвинутих, включаючи Україну. Членство в СОТ не відкрило для наших металургів очікувані зовнішні ринки через те, що досі державою не усунено заборонену правилами СОТ розгалужену систему прямого протекціонізму галузі. В Україні необхідно використовувати концепцію обмеженого протекціонізму щодо експорторієнтованих низькопередільних секторів національного господарства.

Для металургійної галузі в найближчі роки необхідне посилення державного контролю над основними витратами на модернізацію виробництва, розвиток оптимальної та сучасної сировинної, енергетичної і транспортної бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асоціація гірничорудних підприємств України «Укррудпром» [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.ukrruciprom.com/news.
2. Беседин В. Черная металлургия в макроэкономическом контексте / В. Беседин, М. Сакали // Финансовая консультация. — 2000. — № 25-26. — С. 17-27.
3. Вернер Н. Докопаться до небес / Н. Вернер, О. Шкарпо // Контракти. — 2006. — № 35. — 28 августа. — С. 18-20.
4. Дорогунцев С. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / [С. Дорогунцев, Т. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України С. І. Дорогунцева. — К.: КНЕУ, 2005. — 988 с.
5. Міністерство промислової політики КМУ [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://miiprom.com.ua/page2/news9464.htm>.
6. Обзор металлургии Украины [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.raexpert.ru/researches/rnetallurgy/analytics_2006/chao/.
7. Портер М.Э. Конкуренция / Пер. с англ. — М: Вильямс, 2005. — 608 с.
8. УкрМет (портал гірничо-металургійного комплексу України) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukrmet.com.ua/news>.
9. Мінпромполітики планує отримати постійне членство у Комітеті зі сталі Організації економічного співробітництва та розвитку (22 грудня 2008) [Електронний ресурс] // портал Міністерства промислової політики України. — Режим доступу: <http://industry.kmu.gov.ua>.
10. Оцінка непрямих податкових субсидій, що надаються гірничо-металургійному комплексу в Україні // Лабораторія законодавчих ініціатив [Електронний ресурс] / Режим доступу : [www.rada.gov.ua/~d trp/](http://www.rada.gov.ua/~d_trp/).

alla_grechko@ukr.net

Надійшла до редколегії 15.04.2011 р.